

MERDOV Stanislav Pavlovych – senior lecturer of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Faculty No. 3 of the Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: formation of a culture of health and professionally significant qualities of the future specialist by means of physical training of student youth.

RUDENKO Serhiy Anatoliyovych – senior lecturer of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Faculty No. 3 of the Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: formation of a culture of health and professionally significant qualities of the future specialist by means of physical training of student youth.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2024 р.

УДК 378.091.31-027.22:79 6(043.3)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-317-323

ЯРОВИЙ Вадим Геннадійович –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3264-9351>

e-mail: vadzia78@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ В ІСТОРИЧНОМУ ОСМИСЛЕННІ

У статті розглядається питання національно-патріотичного виховання молоді, формування національно-патріотичних і військово-патріотичних цінностей підростаючого покоління протягом всього періоду розвитку людської цивілізації від старогрецьких філософів до класиків сучасної педагогіки. Вивчення історії зарубіжної школи й педагогіки, як важливої складової загальної та педагогічної культури вчителя і тренера, дає уявлення про головні напрямки навчання, виховання й освіти молодого покоління. Особливо важливою є роль фахівця галузі фізичної культури і спорту у суспільних процесах глобалізації – фізичний розвиток підростаючого покоління, його підготовка до захисту держави. Метою роботи є історичний аналіз здобутків національно-педагогічної спадщини світової і української наукової спільноти. Сповідуючи принцип історизму, розглядається кожний етап еволюції людського суспільства, у контексті формування всебічно гармонійно розвинутої особистості, через призму робіт представників філософсько-педагогічного напрямку. Пропонуються до осмислення діяльності і робіт видатних філософів, мислителів і педагогів різних суспільно-вікових економічних формацій та їх поглядів на історико-педагогічні проблеми, особливо – на національно-патріотичне і військово-патріотичне виховання й освіту підростаючих поколінь від найдавніших часів до сучасності. Систематична цілеспрямована робота майбутніх фахівців галузі фізичного виховання і спорту над усвідомленням світової педагогічної спадщини минулого буде сприяти розширенню професійного світогляду вчителя фізичної культури чи тренера з виду спорту, формувати у них креативне педагогічне мислення, вміння творчо підходити до сучасних явищ суспільного життя.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, загальнолюдські цінності, особистість, фізичний розвиток, фізичне виховання, суверенітет, незалежність, захист України.

YAROVY Vadym Gennadiyovych –

graduate student of the Department of Pedagogy and
Special Education of the

Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vinnichenko

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3264-9351>

e-mail: vadzia78@gmail.com

NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORT IN A HISTORICAL SENSE

The article examines the issue of national-patriotic upbringing of youth, the formation of national-patriotic and military-patriotic values of the younger generation throughout the entire period of development of human civilization from the ancient Greek philosophers to the classics of world pedagogy. The study of the history of foreign schools and pedagogy, as an important component of the general and pedagogical culture of the teacher and trainer, gives an idea of the main directions of training, upbringing and education of the young generation. The role of a specialist in the field of physical culture and sports in the social processes of globalization is especially important - the physical development of the younger generation, its preparation for the defense of the state. The purpose of the work is a historical analysis of the achievements of the national pedagogical heritage of the world and Ukrainian scientific community. Adhering to the principle of historicism, each stage of the evolution of human society is considered, in the context of the formation of a comprehensively harmoniously developed personality, through the prism of the works of representatives of the philosophical and pedagogical direction. It is proposed to understand the activities and works of outstanding philosophers, thinkers and teachers of various social and economic formations and their views on historical and pedagogical problems, especially on national-patriotic and military-patriotic upbringing and education of younger generations from ancient times to the present. Systematic purposeful work of future specialists in the field of physical education and sports on awareness of the world pedagogical heritage of the past will contribute to the expansion of the professional worldview of a physical culture teacher or sports coach, to form in them creative pedagogical thinking, the ability to creatively approach modern phenomena of social life.

Key words: national-patriotic education, military-patriotic education, universal human values, personality, physical development, physical education, sovereignty, independence, protection of Ukraine.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Формування загальнолюдських цінностей кожної особистості є основним завданням сучасного суспільства. Підготовка молодого покоління до життя полягає у створенні належних умов для його освіти, фізичного розвитку, фахової підготовки, загальнолюдського виховання і захисту держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Національно-патріотичне виховання учнів закладів загальної середньої освіти займає провідне місце у педагогічних і психологічних дослідженнях науковців: А. Бабаєв, І. Бех, С. Біленцов, О. Вишневський, А. Гаязов, В. Кремень, О. Киричук, М. Зубалій, Г. Суколенова, О. Сухомлинська та ін. Практичну реалізацію концептуальних підходів щодо ідей національно-патріотичного виховання молоді висвітлено у працях Р. Арцишевського, В. Білоусової, Л. Вербицької, Т. Дем'янюк, М. Євтуха, Л. Калиновської, Н. Косаревої, А. Крицької, В. Кузя, В. Оржеховської, Л. Пономаренко, Є. Постовойтової, В. Поплужного, О. Савченко, В. Струманського, І. Тараненка та ін.

Значне місце в сучасній педагогіці і психології посідають проблеми формування національної свідомості молоді: М. Боришевський, Т. Ващенко, П. Кононенко, А. Кузьмінський, І. Маноха, І. Мартинюк, П. М'ясоїд, О. Рацул, В. Роменець, М. Стельмахович, Ю. Ступак, Б. Чижевський, П. Щербань та ін.

Формуванню національно-патріотичних цінностей засобами фізичної культури й дозвілленої діяльності приділяли увагу В. Андрущенко, О. Бездверна-Хомеріки, О. Гевеля, Л. Диненкова, Г. Загадарчук, Т. Зякун, В. Кірсанов, А. Конох, Н. Кутова, О. Маркова, О. Миронюк, М. Поплавський, В. Салко, О. Сасихов, А. Турчак, О. Язловецька, Д. Янчук та ін.

Мета статті – провести історичний аналіз світової та української педагогічної спадщини з проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з первісно-общинних відносин виховання, передача знань від покоління до наступних поколінь, досвіду життєдіяльності стає важливою ланкою людської діяльності. Звичаї, закони, легенди, релігійні культи, трудові вміння і навички, способи полювання, догляд за тваринами, військові дії – все вимагало суттєвої підготовки тих, хто навчає, і тих, хто навчається.

Історичні пам'ятки писемності країн Стародавнього Сходу свідчать, що зі стародавніх часів людство опікувалося вихованням підрастаючого покоління. Вже у третьому тисячолітті до нашої ери у школах Індії, Китаю, Єгипту від учнів вимагали, крім знань основ релігії, арифметики, геометрії, астрономії, філософії, моральної вихованості та обізнаності у традиціях і звичаях національної культури. Суворі дисципліна і фізичні покарання передбачали, в кінці кінців, старанність у навчанні та повагу до національних цінностей держави.

Ідеал виховання – зовні ввічлива, внутрішньо самовладна особистість, здатна захистити країну,

оволодівати знаннями та бути корисною суспільному устрою. Атрибутами такого виховання були картинки із зображенням навчальних сцен, малюнки, письмо, своєрідні дидактичні і виховні заходи.

Перша спроба обґрунтування національно-патріотичних ідей в історії людства виллювалася у набутті високих моральних якостей: благородства, бажання захисту країни, вправлення у військовому мистецтві, повага до істини, правдивість, ввічливість, висока духовна культура і лицарство. Мета освіти – стабільність держави і суспільства, таке соціальне призначення молоді людини. Правильне виховання – це сповідування ідей захисту Батьківщини, військова доктрина збереження кордонів держави, а засвоєння програми розумового, морального, естетичного та фізичного розвитку – мета освіти.

Характерним представником педагогічної спадщини того періоду був Кун-Фу-Дзи – давньокитайський філософ, мислитель і педагог. Латинізоване ім'я – Конфуцій, автор класичного трактату «Лунь-юй» («Бесіди і судження»). В роботі вперше розкривається мета виховання – всебічний розвиток особистості, гармонія людських якостей, виховання «благородних осіб, синів неба – опори держави, володарів високої спадкової мудрості» [3, с. 18].

Наступний етап національно-патріотичного виховання в людській історії пов'язаний з виникненням античної цивілізації періоду розквіту давньогрецької та давньоримської культур. Античне виховання мало яскраво виділений громадський ідеал: активна громадянська позиція у житті рідного міста, готовність до самопожертви заради загальнолюдських інтересів, життя і добробуту громадян. Такий ідеал самоствердження і жертвності здобув визнання суспільства і підтримувався широкою громадськістю. Суспільно корисна праця і безпечне життя стали основою безпеки, майбутнього становлення держави та її процвітання.

У Стародавній Греції налічувалося 52 античних поліси, найбільш вивченими із яких були саме протилежні системи еллінського виховання – афінська та спартанська. Слід зазначити, що афінська система виховання поширювалася й на місто-колонії Українського Причорномор'я, такі як Херсонес, Ольвія, Пантикапей та ін. Зокрема, афінська система загальнолюдського виховання залишила яскравий слід в історії педагогіки як провісниця високої духовної культури, формування гармонійної особистості та людини розвинутого у тих умовах демократичного суспільства. Завдяки цьому високого розвитку набули різні ремесла і торгівля, архітектура і живопис, скульптура і художня література, науки і філософські концептуальні ідеї. Зрозуміло, що такі соціальні умови економічного і політичного життя сприяли розвитку прогресивних ідей та науковому прогресу. Такі умови необхідно було постійно захищати. Звідси – військово-патріотичне, а згодом і національно-патріотичне виховання еллінської молоді. Вивчення історії і географії, навігації і мореплавства передбачало високий патріотизм

підростаючого покоління. Середземне, а потім Чорне моря давали змогу побачити Ойкумену (Землю Обетованну), відчути себе володарем всесвіту і гордість за власну цивілізацію, що призводило до відчуття особистої значимості, самотності античного суспільства. Це, в кінцевому результаті, формувало національно-патріотичні цінності античного світу, підґрунтям яких було військово-патріотичне виховання стародавніх греків.

Перші педагогічні теорії національного, патріотичного і військово-фізичного виховання належать видатним філософам античного світу – Сократу, Платону, Аристотелю і Демокриту. Тут мета виховання – підготовка до виконання визначених соціальних функцій. Зрозуміло, що утвердження ідей громадянського, тобто суспільного виховання. Серед його складових і захист країни. Мета ідеальної держави – створення для громадян благ, які необхідно захищати. Для цього необхідна підготовка філософів, воїнів, ремісників, землевласників, виховання у них усіх сторін душі (фізичної, моральної, розумової).

Спартанська система виховання не дала людству філософів, але була яскравим прикладом національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання молоді. Маючи замкнутий характер територіального розташування, експлуатуючи рабську працю та стримуючи розвиток науки і техніки, однобоко виховували молодь – фізичний розвиток, психологічна підготовка та жорстоке ставлення до життя. Проте, маємо яскравий приклад альтруїзму 300 спартанців на чолі з царем Леонідом, які захищали увесь Пелопоннеский півострів від персидського війська. Спартанці, разом з іншими греками загинули. Але подвиг їх залишився у віках, як приклад надзвичайної доблесті і честі, служіння країні та своїм співвітчизникам, як взірць жертвовності заради перемоги, миру і життя наступних поколінь.

Система виховання у Стародавньому Римі складалася традиційно, під впливом еллінських традицій і звичаїв. В період республіканського Риму дітей привілейованих верств населення готували до державної служби та розширення територій. Метою виховання є вірогідність, служба в легіонах та політична діяльність. Характерним представником імперських ідей Стародавнього Риму був Марк Фабій Квінтіліан – перший штатний педагог римської імперії. Разом з концептуальними імперськими ідеями розквіту Риму проповідував формування військово-патріотичних і національно-патріотичних цінностей патрициїв та вершників. Стародавні римляни взагалі не могли обійтися без церемоніальних компонентів виховного впливу на всіх оточуючих, а тим більше – на молодь. Більшість церемоніальних маршів, виховних заходів і видовищ є породженням саме римських диктаторів, сенаторів, полководців-тріумфаторів та ін. Проте, гарними прикладами служіння країні є приклади політичної відданості та військового патріотизму, фізичної витривалості й бойового духу, оспіваного у піснях придворних

музикантів і поетів про славетні походи римських легіонів.

Минули століття, в Європі пройшли становлення і розвиток великі імперії – країни розвинутих економік та загарбницьких ідеологій. Виховання, школа й педагогічна думка в середньовічній Європі в епоху Відродження та Реформації мали надзвичайний вплив на формування національно-патріотичних цінностей у підростаючого покоління. Особливо – освітні ідеї представників реформаторського руху – Вітторіно да Фельтре, Еразма Роттердамського, Франсуа Рабле, Томазо Кампанелли. Це ідейні представники епохи європейського Ренесансу, які проповідували еталон мудрості, моральності та духовної чистоти. Вперше проповідується людина як найвища цінність суспільства, ідеал духовної і фізично розвинутої особистості. Саме тут з'являються національні цінності, патріотизм і військовий вишкіл. Світське виховання і сім лицарських доблестей передбачають формування високоморальних якостей у молоді засобами військово-патріотичного впливу: фехтування, верхова їзда, стрільба з лука, плавання, шахи, гра на музичних інструментах та співання військових пісень. Світські феодалі отримували пажське виховання. А за бажанням – і лицарський вишкіл.

Національно-патріотичне виховання на традиціях реформаторсько-демократичних підходів характерне слов'янській педагогічній школі, представником якої є Ян Амос Коменський. Видатний чеський педагог тісно пов'язував завдання морального виховання з боротьбою чеського народу за незалежність і суверенітет країни, освіту та школу із самотністю, відродженням й усвідомленням справжніх загальнолюдських цінностей. Розробив правила добродійності – мистецтва розвивати моральність, до якої відносив мудрість, помірність, справедливість, мужність та вміння захищати державність. Саме в общині «Чеських братів» він мріяв про поліпшення життя народу та розвиток освіти, школи і педагогічної науки. Поєднуючи пансофічні вчення Бекона і Декарта Ян Коменський намагався створити власну філософію, знайти її застосування у житті і боротьбі чеського народу за волю і свободу. Ненависть до поневолення, демократизм стосунків між державами, визвольний рух стали характерними ознаками національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання. Людину треба вчити і виховувати. Особливого значення надавав вивченню рідної мови, вихованню народності, любові до чесних людей праці [2, с. 28–34].

Філософські і соціально-політичні погляди англійського педагога Джона Локка пронизані фундаментальними основами військово-патріотичного й фізичного виховання. Особливі вимоги приділяв вихованню здорового тіла, загартуванню, формуванню фізичних якостей, тренуванню з фехтування, плавання та боксу. Кожний громадянин Англії повинен вміти битися і володіти зброєю, поважати свою державу, що особливо актуально сьогодні в нашій країні в умовах російської агресії. «Здоровий дух в

здоровому тілі» – найкращий спосіб існування у цьому світі [2, с. 36]. Концептуальна ідея полягала в тому, що кожний англієць повинен вміти захищати себе, свою сім'ю та країну. Тобто, особисті інтереси громадянина мають співпадати з національними інтересами держави. Найважливішим у формуванні високоморального джентльмена є поєднання запитів Англії зі своїми власними. Вміння ризикувати не тільки власними статками, а й особистим здоров'ям. Британські острови на той час були не придатні для землеробства, слабо розвинута торгівля, постійний смог завдяки холодним і теплим течіям океану. Тому діловитість і завзятість у торгівельній справі на ряду з мореплаванням та підприємницькою діяльністю цінилися у суспільстві. Військово-патріотичне і фізичне виховання тісно поєднувалося з моральним, мета якого – формування ділової, фізично витривалої і освіченої людини. А кінцева мета морально-етичного виховання, на думку Д. Локка, полягає у навчанні чеснот та прагненні людини до щирою щастя, виробленні характеру, волі й моральної дисциплінованості, виховання позитивних звичок, державності та здатності до захисту сім'ї і країни [3, с. 58–61].

До плеяди просвітителів європейського Ренесансу належав Жан-Жак Руссо, які фактично підготували Французьку революцію. Тому, ідеї вільного й морального виховання червоною ниткою проходять через всю його педагогічну творчість. Виступаючи проти соціальної нерівності, Ж.-Ж. Руссо сповідував ідеї вільнолюбства, природо відповідного виховання на національних традиціях французького суспільства. Тільки вільно вихована на безлюдному острові особистість може бути не зіпсованою брутальним суспільством, а завдання морального виховання – виховання людини людяною, де особиста праця робить людину вільною і незалежною. Теорія природного виховання вимагає, щоб дитину виховували батьки. Це передбачає прищеплення дитині територіальних традицій і звичаїв, поваги до рідного краю, витоків шанобливого ставлення до атрибутів національного добробуту й бажання захищати його устої. Смыслова ідея природовідповідності у вихованні полягає у сповіданні любові до природи, флори і фауни рідного краю, бажанні працювати на благо людей і держави, захищаючи суверенні французькі кордони [2, с. 42–47]. Саме такий підхід сьогодні актуальний для нашого дослідження.

Педагогічна система Йогана-Генріха Песталоцці передбачала ідею тісного поєднання навчання з продуктивною працею. Проте, основу всього виховання Й. Песталоцці вбачає у формуванні моральності людини, «діяльній любові до людей», яка починається з матері. Тому, захист матері, батьківщини, рідного краю є основою моральної поведінки дитини, що закладається у сім'ї, а потім триває у школі. Саме школа, на його думку, є одним із найважливіших важелів соціального перетворення суспільства. Виховання повинно бути природовідповідним, тобто здійснюватися за законами природи, на лоні природи, що передбачає любов до неї і відповідно – її захист. На фоні цього в педагогічній теорії

Й. Песталоцці метою виховання є всебічний і гармонійний розвиток усіх природних сил та здібностей людини-трудівника-громадянина демократичного суспільства, здатного захистити свої надбання і державу [3, с. 71–74].

Соціально-педагогічна діяльність Фрідріха-Адольфа-Вільгельма Дістервега передбачала розвиток розумових сил і здібностей дітей, спрямованих на всебічний розвиток, фізичне і моральне виховання: «знаходь задоволення у розвитку або у русі». Як «вчитель німецьких вчителів» висував до них особливі вимоги: любов до своєї професії і дітей, вимогливість, справедливість, сильна воля, громадянська мужність, прогресивні переконання, систематична робота над собою, добра мова, виразний виклад, логічна побудова мови, досконале знання предмету, бути взірцем для вихованців. Метою й основним завданням національно-патріотичного виховання Ф. Дістервег вважав підготовку гуманних і свідомих людей, а не суворих та обмежених «прусаків». «Людина – моє ім'я, німець – моє прізвище». Виховання любові до всього людства і до свого народу, на його думку, має бути головним завданням виховання дітей і молоді у національно-патріотичних традиціях європейської демократії [2, с. 58–61].

Країни світу завжди дбали про свою безпеку і національну гордість. Народ опікувався рідною мовою, вихованням. Розвиток української нації свідчить про те, що людина виявляла себе у праці, творчості, живопису, етнічних рухах, співах, побутових традиціях, обрядах та звичаях. З виникненням держави Київська Русь виявом народної педагогіки було виховання дітей у сім'ї, на лоні природи, на основі народної мудрості, з усвідомленням релігійних істин та дотриманням національних морально-етичних норм поведінки та життя.

Україна – європейська держава. Тому одним з основних векторів становлення є освітній простір. Важливо увійти в єдину європейську сім'ю вивчаючи світовий досвід навчання, виховання і освіти підрастаючого покоління, напрацьований століттями. При цьому зберігаючи власну ідентичність – етнопедагогіку, застосовуючи її методологічні основи, компоненти та вивчаючи етапи становлення і розвитку освітньої галузі й педагогічної науки. Народне виховання має розглядатися у контексті світової, європейської і вітчизняної етнопедагогіки, враховуючи контент українського дитинознавства, дидактики, деонтології, родинної та козацької педагогіки, епосу і фольклору у народному вихованні. Сучасна українська школа має стати майстернею освітньої галузі, школою гуманізму, творчості, праці й народності.

Яскравими прикладами української педагогічної школи є народна освіта й виховання у східних слов'ян, дидактичні ідеї епохи українського Ренесансу, освітні реформи української гуманістичної педагогіки, демократичні перетворення нової української школи. Національна педагогічна освіта сьогодні спрямована на продовження наукових досліджень у

фундаментальних і теоретично-гуманітарних напрямках, вивченні досвіду педагогічної практики та підготовку висококваліфікованих фахівців освітньої галузі.

Педагогічні ідеали громадян Київської Русі були проголошені князем Володимиром Мономахом ще у XII столітті у «Повчанні». Опіраючись на мудрість українського народу та релігійні вчення Володимир Великий запропонував настанови життя і підготовки молоді до розбудови держави. Зокрема, вивчати науки, іноземні мови, бути освіченим та жадібним до знань. За його переконаннями, успіх у житті кожної людини – у працелюбстві. Він радить не лінитися, багато навчатися, чоловічі обов'язки виконувати «справно», не шкодувати життя свого, ніколи не заспокоюватися на досягнутому. Наслідуючи свого батька князь ходив у походи, захищаючи рідну землю, та на «лови», дбаючи про добробут сім'ї й людей. Саме Мономах вперше в історії світу запропонував відійти від аскетичних релігійних догм, а виховувати на практичних прикладах, що на той час було досить прогресивним кроком. Така педагогічна пам'ятка пропонує національно-патріотичні та загальнолюдські цінності. Тобто, виховувати у молоді порядні риси: патріотизм, відданість державі, честь, працелюбство, моральність, етикет, гуманізм та інші чесноти. «Повчання Володимира Мономаха дітям» підносить ідею захисту рідної землі, сім'ї, народних звичаїв та освітньої спадщини українського народу. Саме «Повчання», як історична й етнопедагогічна пам'ятка, є доказом того, що народна педагогіка з народною виховною практикою існували ще за часів Київської Русі [5, с. 18-21].

Ще один із перших суто етнопедагогічних творів в нашій державі епохи українського Відродження є збірка «Про виховання чад», автор якої залишився невідомим. Проте, дослідники української етнопедагогіки вважають, що ним міг бути Іов Борещкий або Гаврило Дорофєєвич. Зміст твору передбачає повчання дітей у красномовстві, подібно ритору Іоанну Златоусту, настанови вивчати науки, де присутні дифірамби освіти, та, власне, виховання дітей у народних традиціях і звичаях. Тут і звернення до батька як виховувати чадо, поважати старших, не принижувати вчителів, не набридати бесідою, а вчити мудрості. Укладач збірки взяв лише те, що найбільш імпувало його педагогічним поглядам і вимогам львівського братства. Загалом книга «Про виховання чад» призначалася для користі батьків і дітей. Це був своєрідний збірник національно-патріотичних ідей та моральних повчань, притаманних просвітницькому руху України XVI – початку XVII століть [6, с. 72–75].

Істинною народністю відрізняється педагогічна пам'ятка «Домоустрій» – кодекс сімейно-побутового життя, опрацьований протопопом Сильвестром. Епоха Середньовіччя мала специфічні на той час погляди на виховання дітей: релігійність, деспотизм, педантизм, правдивість, дисциплінованість, охайність, ввічливість, делікатність. У людини періоду Середньовіччя існувало відчуття вічності буття,

тобто тісна єдність з природою, народністю, обрядами, звичаями.

Наводячи рядки з «Домоустрою» про етнопедагогіку ми з упевненістю констатуємо: народна мудрість у пам'ятці давнини наявна. Настанова, пояснення, роз'яснення, тлумачення, попередження, напучування, приклад старших – основні методи народно-патріотичного виховання молоді. Фактор людинознавства яскраво втілений у порадах та настановах синові: як виконувати прості житейські норми, яким регламентам слідувати, як будувати стосунки в сім'ї та жити на благо і захист рідної землі [5, с. 21–23].

Великий вплив на розвиток вітчизняної педагогічної науки і національно-патріотичне виховання, зокрема, мали філософські, літературно-публіцистичні та повчальні твори виразника ідей гуманізму і просвітництва Григорія Савовича Сковороди. Як просвітителю він вірив у всемогутність людського розуму, можливість пізнання таємниць природи, створення наукових знань. Найбільшою навчальною книгою Сковорода вважав саме життя: пізнання оточення, душі свого народу, навколишнього середовища. Засвоєння знань треба поєднувати з формуванням високих моральних якостей, спрямованих на національну ідею. Правильне виховання – в єдності істини і добродітності, знань і високих моральних поривань. У дітей треба виховувати чесність, поміркованість, працелюбність, стриманість, зневагу до житейських спокус, до багатства, чинів, лицемірства. Глибоко знаючи культуру, традиції, історичні віхи перемог українського народу, Сковорода виступає палким прихильником виховання дітей на основі вітчизняного педагогічного досвіду, відповідно до національних потреб кожного суспільства [6, с. 32–34].

Глобальний внесок у розвиток національно-патріотичного виховання українського народу зробив Тарас Григорович Шевченко – видатний народний поет-демократ, художник, прозаїк, драматург та публіцист, якого наш земляк В.К.Винниченко назвав генієм України. Кобзар дбав про освіту, просто і щиро оспівував талант України, був виразником народного життя, його прагнення до визвольної боротьби української нації. Став «великим провісником «вільної сім'ї» [1, с. 3–4].

Т.Шевченко істинний провідник народного виховання, формування національної свідомості, вивчення історичної спадщини, славетних військових перемог. Захоплювався благородністю, мужністю та здатністю до самопожертви людини, козака – патріота України. Багато знав про культуру козаків, які вмели читати, писати, шанували віру своїх пращурів, традиції та звичаї українського народу, пам'ятали колискові й історичні пісні, особливо про військову доблесть козацького роду. На його думку, зміст народної мудрості позитивно впливає на виховання у молоді моралі. Фундаментом неперевершеної спадщини Т.Шевченка є історія України, народна виховна практика. Людина, яка не шанує свій народ, не цінує його культури, звичаїв і досвіду, не є носієм справжньої народної моральності. У формуванні у

молоді моральності, любові і відданості рідній землі, здатності до її захисту велику роль відіграє материнська доля. Адже виховання у сім'ї, родинна свідомість постає стрижнем формування у людини усвідомленості близьких і батьківщини, оцінки та реалізації норм моральності: теплі взаємини, душевність, взаємодопомога, позитивна атмосфера, охайність, порядність, взаємодопомога.

Отже, зміст народної моралі, за Т. Шевченком, складається із патріотизму, обов'язку, порядності, вміння поважати рідну історію, культуру, традиції, звичаї, обряди, шанувати працю, родину, піклуватися про виховання дітей, створювати позитивну моральну атмосферу, формувати вміння та навички усвідомлювати, переживати, реалізовувати моральні норми народного життя, тобто дбати про дієвість народної моралі.

Аналізуючи багатогранну педагогічну та літературну спадщину Кобзаря, зазначимо, що він з повагою ставився до національних і загальнолюдських цінностей, за допомогою яких передавався молоді народний досвід життя, а це спонукало підрастаюче покоління до ціннісної діяльності, формувало у майбутніх захисників рідного краю – козаків патріотичні почуття і відданість Україні [5, с. 40–45].

В історико-педагогічному процесі, зокрема у розвитку факторів народної педагогіки помітне місце займає літературно-педагогічна та просвітницька діяльність Олександра Васильовича Духновича, який науково обґрунтовує проблему розвитку, формування та виховання особистості, вказує на народно-патріотичні цінності у підготовці людини до життя. Називає виховання найважливішою справою суспільної діяльності. Адже саме педагог формує людину, а хто не має покликання навчати та виховувати, той наносить шкоду суспільству. Головним методом виховання Духнович вважає вправлення духовних та тілесних сил дитині, розвиваючи і зміцнюючи спочатку її природні сили й здібності, які треба зберігати і удосконалювати, загартувувати тіло, готувати до праці та життєвих випробувань. Педагог вірив у творчі здібності людини. Він радив приділяти всім увагу, дбаючи про ґрунтовну підготовку всіх школярів. Вважав, що чільне місце належить народній моралі. Формує особистість наставник – високоморальна людина, яка вчить вихованців викорінювати недоліки. Застосовуючи у вихованні методи настанови та вправлення, Духнович підкреслює, що вони сприяють формуванню у учнів моральної свідомості, моральних почуттів та моральної поведінки. Сповідував принцип народності: право українського народу на здобуття освіти рідною мовою, підготовка вчителів-патріотів з народу, національно-патріотичне та громадянське виховання на історичній спадщині України [5, с. 45–50].

Ідея єдності національних та загальнолюдських цінностей глибоко прослідковується у етнопедагогічній системі Василя Олександровича Сухомлинського. Національні цінності – це перш за все національна психологія, характер, темперамент, національна свідомість та самосвідомість, повага до народних

звичаїв, традицій і обрядів, патріотизм, якості борця, а також гуманізм, совість, обов'язок, відповідальність. Національне немислиме без морального. Людина – це соціальна цінність, їй небайдужі національні символи, атрибути нації, соціально-історичні явища. Пізнати Батьківщину неможливо без формування у людини ставлення до самої себе. Протягом століть народ створював і вдосконалював загальнолюдські морально-етичні норми. Головними критеріями народної моралі споконвічно була повага і любов до вільної праці (у праці народ відстоював свою честь і гідність), ствердження ідеалів добра, краси, гуманних взаємовідносин, рис високого громадянства, знання свого родоводу. Вироблені з людського досвіду, ці норми, закони, кодекси передбачають повагу до людини, народу, рідного слова, краю.

Гармонія національного і загальнолюдського досягалася в теорії і практиці В.Сухомлинського тоді, коли він дбав про те, щоб кожен підліток осмислив і пережив історію нашого народу, усвідомив загальнолюдську азбуку моральності. Педагог формував ставлення учнів до високих соціальних ідей, виховував почуття відповідальності перед людьми і власною совістю. В ідеалі справжньої людини бачив борця, оновлювача світу, творця і мислителя [4, с. 207–213].

Історія переконливо свідчить, що розвиток культури, мистецтва, освіти, духовності та державності може бути лише на національних традиціях. Національна ідея є універсальною, всеохоплюючою, визначальною в історичному розвитку народу. Еліта українського козацтва, наше славне лицарство глибоко розуміли, що національна ідея є тим вічно пульсуючим джерелом, яке надає життю потужного стимулу та енергії до найкращого розквіту, суспільної вартості, повноти і сили. Для українських лицарів ця ідея є наймогутнішим рушієм, найвищим й найглибшим сенсом і змістом життя у боротьбі за волю та свободу. Українська козацька педагогіка розкриває духовні цінності, історико-педагогічні, науково-теоретичні, методологічні засади козацько-лицарського виховання. Українське козацтво – це культурно-історичний і національно-духовний феномен, якому притаманні культ вільної особистості, козацький характер і воля, висоти козацької духовності, національно творча й державотворча місія, лицарські чесноти і сила духу, досвід козацько-лицарського виховання й національно-патріотичні та військово-патріотичні цінності. У роки російської агресії успішно відроджується українська козацька педагогіка як вищий вияв народної педагогіки. Нині вона збагачується новими підходами, ідеями і засобами української та зарубіжної педагогіки [7, с. 5–10].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, логічний аналіз національно-педагогічної й історичної спадщини різних періодів розвитку людського суспільства засвідчив, що формування національно-патріотичних і військово-патріотичних цінностей у молоді червоною ниткою проходить через всю педагогічну, літературно-просвітницьку,

професійну, наукову та громадську діяльність видатних філантропів, філософів, педагогів і просвітителів. Головною концептуальною ідеєю вище проведеного аналізу життєвого та освітнянського шляхів видатних постатей світової й української педагогічної еліти є формування громадянина, виховання всебічно гармонійно розвинутої особистості, спроможної до захисту національних інтересів і кордонів держави.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Винниченко В.К. Геній України. *Українська мова та література в школі*. 1989. № 9. С. 3–4.
2. Зубалій М.Д. *Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді*. К.: АПН України, 2010. 272 с.
3. *Історія педагогіки: навч. посібник / М.С. Гриценко*. К.: Вища школа, 1973. 447 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України 16 червня 2015 р.
5. Кравчук В. *Математика : підр. для 6 класу закл. загал. серед. освіти / В.Кравчук, Г. Янченко*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2023. 304 с.
6. Лещенко Г.А. *Формування позитивної мотивації школярів до систематичних занять фізичними вправами: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.09*. Кривий Ріг, 2002. 18 с.
7. *Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту*. К., 2004. 16 с.

REFERENCES

1. Vynnychenko, V. K., (1989). *Genius of Ukraine*. Journal «Ukrainian language and literature at school». 1989. № 9. S. 3–4. [in Ukrainian]
2. Zubaliy, M. D., (2010). *Formy viys'kovo-patriotychnoho vykhovannya dopryzovnoyi molodi*. [Forms of military-patriotic education of pre-conscription youth]. Kyiv: APN Ukrainy. 272 s. [in Ukrainian]

3. *Istoriya pedahohiky: navch. posibnyk / M.S. Hrytsenko, K., (1973)*. [History of pedagogy: education. manual]. Kyiv: Vyshcha shkola. 447 s. [in Ukrainian]
4. *Kontsepsiya natsional'no-patriotychnoho vykhovannya v systemi osvity Ukrayiny, zatverdzhena nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny 16 chervnya 2015 r., (2015)*. [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine, approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine on June 16, 2015]. [in Ukrainian]
5. Kravchuk, V., (2023). *Matematyka : pidruchnyk dlya 6 klasu zakladiv zahal'noyi sered'noyi osvity / V. Kravchuk, H. Yanchenko*. [Mathematics: a textbook for the 6th grade of general secondary education institutions]. Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky. 404 s. [in Ukrainian]
6. Leshchenko, H. A., (2002). *Formuvannya pozytyvnoyi motyvatsiyi shkol'yariv do systematychnykh zanyat' fizychnymy vpravamy: avtoref. dys. ...kand. ped. nauk: 13.00.09*. [Formation of positive motivation of schoolchildren for systematic physical exercises: author's abstract. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.09]. Kryvyy Rih. 18 s. [in Ukrainian]
7. *Natsional'na doktryna rozvytku fizychnoyi kul'tury i sportu, (2004)*. [National doctrine of the development of physical culture and sports]. Kyiv. 16 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЯРОВИЙ Вадим Геннадійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: національно-патріотичне виховання молоді.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

YAROVY Vadym Gennadiyovych – graduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of the Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko.
Scientific interests: national and patriotic education of youth.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2024 р.

УДК 742(072)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-323-328

БАБЕНКО Леонід Вікторович –

кандидат педагогічних наук, професор,
 професор кафедри мистецької освіти
 Центральноукраїнського державного університету
 імені Володимира Винниченка
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0738-0144>
 e-mail: leobabenko@i.ua

СТРІТЬЄВИЧ Тетяна Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти
 Центральноукраїнського державного університету
 імені Володимира Винниченка
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6655-678X>
 e-mail: tanya_strit@ukr.net

МЕДВЕДЄВ Олег Анатолійович –

кандидат педагогічних наук, старший викладач
 кафедри мистецької освіти
 Центральноукраїнського державного університету
 імені Володимира Винниченка
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3378-4537>
 e-mail: olanatmedvedev@gmail.com

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ХУДОЖНИКІВ ТА ДИЗАЙНЕРІВ ПЕРЕДАЧІ ПЕРСПЕКТИВНИХ МАСШТАБІВ У ТРАДИЦІЙНОМУ ТА КОМП'ЮТЕРНОМУ РИСУНКУ Й ЖИВОПИСІ

У статті розкрито необхідність та ефективність методики навчання майбутніх вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів законам і правилам побудови перспективних зображень, теоретичним основам креслення перспективних проєкцій, а також різним способам й прийомам перспективних композиційних зображень на